

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

РЕВЕНКО ОЛЬГА ІГОРІВНА

УДК 343.985:343.37:553.94

ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ
НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ ВУГІЛЛЯ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
КОВАЛЕНКО Володимир Вікторович,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
учений секретар секретаріату вченої ради.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
ОДЕРІЙ Олексій Володимирович,
Донецький юридичний інститут МВС
України, професор кафедри кримінально-
правових дисциплін та судових експертиз;

кандидат юридичних наук, доцент
ШЕХАВЦОВ Руслан Миколайович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ МВС України, доцент
кафедри кримінального процесу.

Захист відбудеться «27» листопада 2018 року о «13.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.30 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 431.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано «26» жовтня 2018 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Д.С. Слінько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до ч. 1 ст. 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Сьогодні науково-технічний прогрес істотно розширив масштаби і можливості людства у сфері надрокористування. При цьому, серед злочинів проти довкілля незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення посідає особливе місце. Негативні наслідки злочинів цієї категорії призводять до заподіяння збитків економіці країни та екології у тих регіонах, в яких розміщено поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування. Саме тому, для ефективного захисту зазначеного конституційного права перед державою постає завдання охорони навколишнього природного середовища та контролю за раціональним використанням корисних копалин.

Однією з базових галузей національної економіки України є вугільна промисловість, яка тривалий час перебувала в кризовому стані та потребувала реформування. Незаконне видобування вугілля посідає провідне місце серед так званих тіньових галузей, частка яких в останні роки, за різними оцінками коливалася від 37 % до 50 % офіційного ВВП¹. Тимчасова окупація частини території Донецької та Луганської областей, призвела до падіння видобутку енергетичного та коксівного вугілля (за даними прес-служби Міністерства енергетики та вугільної промисловості у 2017 році видобуток вугілля скоротився на 14,6 % порівняно з 2016 роком – до 34,916 мільйона тонн з 40,864 мільйона тонн), закриття дотаційних легальних вугільних шахт на територіях, підконтрольних українській владі (Покровськ, Добропілля, Вугледар та ін.), соціально-економічної нестабільності регіону та продовження незаконного видобування вугілля на шахтах-копанках.

Проблема вчинення незаконного видобування вугілля ускладнюється тим, що така діяльність здійснюється з порушенням цілої низки технічних і правових норм чинного законодавства та організовується особами, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, а розробка надр здійснюється без отримання ліцензій і сплати податків державі. У зв'язку з відсутністю належних умов праці, існування таких нелегальних шахт-копанок загрожує як довкіллю (порушення й знищення ґрунтового покриву і ландшафтів, зміна гідрологічного режиму території та ін.), так і здоров'ю та життю людей, які працюють на них. Тому, перед працівниками Національної поліції України постає важливе завдання щодо забезпечення своєчасного виявлення, розслідування та запобігання досліджуваному різновиду злочинів. Відтак, виникає потреба щодо розробки основ методики розслідування незаконного видобування вугілля.

Загальні підходи до методики розслідування окремих видів злочинів розглядалися у працях Ю. П. Аленіна, О. М. Бандурки, В. П. Бахіна,

---

¹ Макогон Ю. В. Причини і чинники економічної кризи в Україні в умовах військово-політичного протистояння на сході країни / Ю. В. Макогон // Економічний вісник Донбасу. – 2017. – № 2(48). – С. 221.

Р. С. Белкіна, В. Д. Берназа, І. О. Возгріна, А. Ф. Волобуєва, В. К. Гавла, В. І. Галаган, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, М. В. Даньшина, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, В. В. Коваленка, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. О. Маляррової, Г. А. Матусовського, В. О. Образцова, О. В. Одерія, В. Д. Пчолкіна, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Р. Л. Степанюка, В. М. Стратонова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, Р. М. Шехавцова, Б. В. Щура, О. О. Юхна, М. П. Яблокова та інших науковців.

Сучасний доробок наукової проблематики боротьби зі злочинами проти довкілля представлено переважно кримінально-правовими дослідженнями, проведеними такими вченими як О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. В. Комарницький, В. О. Навроцький, Н. В. Нетеса, Є. О. Письменський, Б. Г. Розовський та ін. Окремі криміналістичні аспекти розслідування злочинних порушень правил охорони або використання надр висвітлено у працях, присвячених методиці розслідування злочинів проти довкілля (роботи В. О. Коновалової «Екологічні злочини: кваліфікація і методика розслідування» (1999 р.), М. О. Духна «Розслідування екологічних злочинів» (2001 р.), С. О. Книженко «Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів» (2005 р.), О. В. Одерія «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля» (2015 р.) та ін.). Утім, спеціального комплексного дослідження, присвяченого основам методики розслідування незаконного видобування вугілля в Україні не проводилося. Зростання потреб практики у протидії зазначеному різновиду злочинів обумовлює актуальність даної теми та її вибір для проведення дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено відповідно до переліку Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затверджених наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275 (додаток 7, п. 7.22) та Плану науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Тему роботи затверджено вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (протокол № 6 від 20.12.2013 р.), а також зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1168, 2013 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета дисертації* полягає у розробленні на базі положень загальної теорії криміналістики, результатів узагальнення та аналізу судово-слідчої практики основ методики розслідування незаконного видобування вугілля.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі основні *завдання*:

- визначити проблеми формування криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля та її основні структурні елементи;
- надати характеристику обстановці вчинення незаконного видобування вугілля та визначити її специфіку;
- виокремити та охарактеризувати типові способи вчинення незаконного видобування вугілля;
- визначити типові сліди та наслідки підготовки, вчинення і приховування незаконного видобування вугілля, класифікувати їх;
- охарактеризувати структуру злочинних груп, які вчиняють незаконне видобування вугілля і встановити суб'єктно-особистісні властивості осіб, що до них входять;
- розкрити особливості виявлення та оцінки первинної інформації, необхідної для прийняття рішення про початок досудового розслідування за ознаками незаконного видобування вугілля та виділити типові приводи для внесення відомостей до ЄРДР;
- окреслити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного видобування вугілля та сформулювати відповідні їм тактичні завдання, слідчі версії й алгоритми дій щодо їх розв'язання;
- з'ясувати особливості організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування незаконного видобування вугілля;
- сформулювати типовий комплекс судових експертиз та показати особливості їх призначення.

Об'єктом дослідження є діяльність з учинення незаконного видобування вугілля та діяльність органів правопорядку з досудового розслідування даного різновиду злочинів.

Предметом дослідження є основи методики розслідування незаконного видобування вугілля.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає теорія пізнання, діалектичний метод та комплекс окремих наукових методів пізнання, які були визначені специфікою предмета, метою і поставленими завданнями. *Метод абстрагування* було застосовано для глибшого розуміння досліджуваного різновиду злочину та формування абстрактних теоретичних образів і моделей (розділ 1). *Формально-логічний метод* забезпечив логічну послідовність дослідження та відповідну форму його вираження (розділи 1, 2, 3). *Системно-структурний метод* надав можливість вивчити зв'язок між елементами криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля, типізувати слідчі ситуації й побудувати алгоритми слідчих (розшукових) дій з їх вирішення (розділ 1, підрозділ 2.2). За допомогою *структурно-функціонального методу* визначено ефективність організації розслідування даного різновиду злочинів, доцільність проведення певних слідчих (розшукових) дій (підрозділ 2.1, розділ 3). У дослідженні також використано *порівняльний метод* – для проведення порівняльного аналізу різних концепцій науковців з окремих питань, що входять до предмета

дослідження; *статистичний метод* – для узагальнення матеріалів кримінальних проваджень (справ); *соціологічні методи* (анкетування та інтерв'ювання) – для вивчення думки слідчих Національної поліції України щодо розглянутих проблемних питань (розділи 1, 2, 3).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі філософії, логіки, кримінального права та процесу, криміналістики, судової експертології.

Нормативну базу дослідження складають Конституція України, екологічне, природоохоронне, кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України, кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних країн, постанови Пленуму Верховного Суду, нормативно-правові акти, які регламентують організацію діяльності органів Національної поліції України.

Емпіричну базу дослідження складають систематизовані статистичні матеріали Управлінь інформаційної підтримки та координації поліції «102» Головних управлінь Національної поліції в Луганській та Донецькій областях про незаконне видобування вугілля за період 2009–2014 рр.; зведені дані вивчення матеріалів розслідування 150 злочинів за фактами незаконного видобування вугілля в Луганській та Донецькій областях; узагальнені результати опитування слідчих (127 респондентів) ГУ НП в Луганській та Донецькій областях. У процесі дослідження використано також власний досвід роботи автора на посаді слідчого СВ Дебальцевського МВ ГУМВС України в Донецькій області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що підготовлена дисертаційна робота є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому на основі сучасних положень криміналістики, узагальнення результатів судово-слідчої практики, чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства вирішено конкретне наукове завдання щодо розроблення основ методики розслідування незаконного видобування вугілля. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, до найбільш значущих з яких належать:

уперше:

- комплексно досліджено криміналістичну характеристику незаконного видобування вугілля; виділено та розкрито зміст її найбільш значущих елементів: обстановки та предмета злочинного посягання; способів готування, вчинення та приховування злочину; слідів та наслідків злочинної діяльності; особи злочинця; особи потерпілого (факультативний елемент);

- класифіковано способи вчинення незаконного видобування вугілля: залежно від способу виймання гірничої маси з надр – відкрита (поверхнева) та підземна (шахтна) розробка пластів вугілля; за ступенем розробки пластів вугілля – поновлені розробки закритих або законсервованих шахт та раніше не розроблювальні родовища; за оснащеністю вчинення незаконного

видобування вугілля – простий спосіб (ручна розробка) та складний спосіб (технічна розробка);

– виділено типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі досудового розслідування цього різновиду злочинів, зокрема: 1) наявна інформація свідчить про ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) затримано на місці події; 2) наявна інформація свідчить про ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) не затримано, однак про нього є певна інформація; 3) наявна інформація свідчить про ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) не встановлено та не затримано. Ґрунтуючись на таких ситуаціях, наведено їх різновиди, сформульовано відповідні напрями розслідування, слідчі версії та запропоновано алгоритми слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів з їх розв'язання;

удосконалено:

– теоретичні та практичні положення щодо діяльності слідчого з оцінки первинного матеріалу та прийняття рішення про початок досудового розслідування за ознаками незаконного видобування вугілля, зокрема: виокремлено типові приводи внесення відомостей до ЄРДР; сформульовано алгоритм дій оперативного чергового під час надходження до чергової частини відділу Національної поліції України заяви (повідомлення) про незаконне видобування вугілля; запропоновано рекомендації щодо перевірки отриманої первинної інформації про кримінальне правопорушення, з метою забезпечення прийняття обґрунтованого рішення про початок досудового розслідування;

– положення щодо класифікації типових слідів та наслідків даного різновиду злочинів. Запропоновано виділяти сліди підготовки, вчинення та приховування злочинів з незаконного видобування вугілля (сліди людини; знарядь, виробничих механізмів та транспортних засобів; вугільної маси; сліди в документах), а також наслідки їх вчинення (основні (зменшення родовищ корисних копалин (вугілля) шляхом його видобування із порушенням нормативних вимог) та додаткові (загибель, захворювання людей, інші тяжкі наслідки чи небезпека їх настання);

– теоретичні засади і практичні рекомендації щодо організації та тактики проведення слідчого огляду, допиту осіб, які причетні до незаконного видобування вугілля та обшуку під час розслідування незаконного видобування вугілля;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо структури злочинних груп, які вчиняють незаконне видобування вугілля, у складі яких виділено організатора, виконавців (машиністи, гірники, транспортувальники), реалізаторів. Проаналізовано функції кожного із зазначених членів злочинної групи та наведено їх суб'єктно-особистісні властивості;

– положення щодо типової обстановки вчинення незаконного видобування вугілля, яка характеризується як система певних взаємопов'язаних об'єктів впливу посягання, що формують середовище слідоутворення;

– положення щодо використання можливостей судових експертиз при розслідуванні незаконного видобування вугілля. Запропоновано типовий комплекс судових експертиз до якого входять: екологічна; матеріалів і речовин; моніторингу земель та порушення структури ґрунту; геологічна; маркшейдерська; судово-медична; трасологічна; техніко-криміналістична експертиза документів; почеркознавча та дактилоскопічна експертизи.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджено та надалі може бути використано:

– у науково-дослідницькій сфері – для подальшого вдосконалення методики розслідування незаконного видобування вугілля (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка від 19.12.2017 р.);

– у правозастосовній діяльності – як рекомендації щодо організації досудового розслідування незаконного видобування вугілля, а також проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час такого розслідування (акти впровадження СУ ГУ НП в Донецькій області від 17.01.2017 р.; СУ ГУ НП в Луганській області від 22.03.2017 р.);

– в освітньому процесі – при викладанні курсу «Криміналістика», підготовці підручників та навчальних посібників, а також при проведенні занять у системі підвищення кваліфікації працівників слідчих підрозділів Національної поліції (акти впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 07.02.2017 р.; Львівського державного університету внутрішніх справ від 27.02.2017 р.; Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка від 07.12.2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у процесі роботи над дисертацією, оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Харків, 23 – 24 травня 2014 р.), «Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності» (м. Миколаїв, 29 травня 2015 р.), «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (м. Харків, 4 грудня 2015 р.), «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 3 – 4 червня 2016 р.), «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 21 – 22 жовтня 2016 р.), «Проблеми доказування: теорія і практика» (м. Северодонецьк, 29 жовтня 2016 р.), «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності» (м. Северодонецьк, 23 грудня 2016 р.); «Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної системи» (м. Северодонецьк, 19 травня 2017 р.); «3 нагоди 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтевського» (м. Харків, 30 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у шістнадцяти наукових публікаціях, вісім з яких – наукові статті, опубліковані у

юридичних фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України (з них одну статтю опубліковано у зарубіжному виданні), а також восьми тезах доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура роботи зумовлена метою, завданнями, предметом та логікою дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (213 найменувань на 20 сторінках) та додатків (на 37 сторінках). Загальний обсяг дисертації складає 225 сторінок, з яких основного тексту – 155 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір та актуальність теми дослідження, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет, використані методи, розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика незаконного видобування вугілля» складається з п'яти підрозділів, в яких розглянуто проблеми формування криміналістичної характеристики даного різновиду злочинів, а також досліджено такі її структурні елементи, як обстановка й предмет злочинного посягання, типові способи готування, вчинення й приховування злочину, сліди та наслідки незаконного видобування вугілля, особа злочинця, особа потерпілого (факультативний елемент).

У *підрозділі 1.1 «Проблеми формування криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля»* проаналізовано існуючі точки зору вчених (Р.С. Белкіна, В.П. Бахіна, О.М. Васильєва, А.Ф. Волобуєва, І.Ф. Герасимова, В.А. Журавля, А.В. Іщенко, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалової, В.К. Лисиченка, Г.А. Матусовського, М.В. Салтевського, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька та ін.) щодо поняття, змісту і призначення криміналістичної характеристики в методиці розслідування злочинів. Зазначено, що однією з основних проблем формування криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля є відсутність у спеціальній літературі чітких критеріїв відбору ознак, на підставі яких визначається її система.

Зроблено висновок про те, що криміналістична характеристика незаконного видобування вугілля має формуватися на основі кримінально-правової характеристики та практики розслідування злочинів даної категорії.

До структури криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля запропоновано включити такі елементи: обстановка та предмет злочинного посягання; способи готування, вчинення та приховування злочину; сліди та наслідки злочинної діяльності; особа злочинця; особа потерпілого (як факультативний елемент, у випадках спричинення шкоди життю чи здоров'ю людини).

У підрозділі 1.2 «Обстановка й предмет злочинного посягання» досліджено структуру та зміст обстановки злочину як елемента криміналістичної характеристики, а також наведено криміналістично значущі відомості щодо предмета незаконного видобування вугілля.

Зазначено, що специфіка обстановки екологічних злочинів визначається, перш за все, предметом злочинного посягання та сферою злочинної діяльності. Саме тому в дисертації типову обстановку незаконного видобування вугілля розглянуто як систему певних взаємопов'язаних об'єктів впливу посягання, що формують середовище слідоутворення.

Спираючись на результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень (справ) та розглянутих у криміналістичній літературі структурних елементів обстановки екологічних злочинів, до структури обстановки незаконного видобування вугілля віднесено: виробничі та соціальні фактори; просторово-часові фактори; природнокліматичні фактори, які, у свою чергу, впливають на спосіб і механізм учинення даного різновиду злочину. Визначено та розкрито зміст кожного з виділених елементів обстановки незаконного видобування вугілля.

Встановлено, що предметом досліджуваного різновиду злочинів є вугілля, яке належить до горючих корисних копалин загальнодержавного значення. Його значущість для розслідування зумовлена притаманними йому специфічними фізичними й хімічними властивостями. Констатовано, що на вибір способу незаконного видобування вугілля суттєвий вплив чинить просторове положення пласта, яке визначається його кутом падіння, потужністю та будовою.

У підрозділі 1.3 «Типові способи готування, вчинення й приховування злочину» визначено, що способи вчинення незаконного видобування вугілля є повноструктурними, тобто охоплюють увесь комплекс дій злочинців з підготовки, вчинення та приховування слідів злочинного діяння, котрі об'єднані єдиним злочинним задумом.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень (справ) за фактами незаконного видобування вугілля виокремлено такі способи вчинення досліджуваного різновиду злочину: залежно від способу виймання пластів вугілля із надр – відкрита (поверхнева) (42%) та підземна (шахтна) (58%) розробка пластів вугілля; за ступенем розробки пластів вугілля – поновлені розробки закритих або законсервованих шахт (75%) та раніше не розроблювальні родовища (25%); за осначеністю вчинення незаконного видобування вугілля – простий спосіб (ручна розробка) (40%) та складний спосіб (технічна розробка) (60%).

Охарактеризовано наступні підготовчі дії злочинців до вчинення незаконного видобування вугілля: отримання інформації про місця розташування пластів вугілля; здійснення розвідки ділянки шахтного поля, з якої планується незаконне видобування вугілля; визначення кола осіб, які братимуть участь у незаконному видобуванні вугілля, та розподілення між ними ролей; вирішення питання про придбання, виготовлення,

пристосування знарядь та засобів вчинення злочину; вжиття заходів щодо підшукування (облаштування) місць зберігання (укриття) транспортних засобів та незаконно видобутого вугілля; організація подальшого забезпечення збуту незаконно видобутого вугілля та підготовка фіктивних документів, необхідних для його перевезення; облаштування копанки з метою створення умов для вилучення вугілля з надр.

Встановлено, що після вчинення комплексу дій з підготовки до незаконного видобування вугілля, злочинці переходять до безпосередньої реалізації злочинного задуму. Така система складається з наступних дій: вилучення вугілля з надр; отримання організатором вчинення злочину інформації від співучасників про кількість видобутого вугілля; оформлення документів, необхідних для надання вигляду законного походження незаконно видобутого вугілля, а також для його відвантаження та перевезення; прибуття (за вказівкою організатора) до місця незаконного видобування вугілля транспортувальників (зазвичай із фіктивними документами на перевезення незаконно видобутого вугілля); завантаження вугілля на вантажні транспортні засоби та від'їзд транспортувальників до місця зберігання (реалізації) незаконно видобутого вугілля.

Спираючись на результати опитування слідчих Національної поліції України встановлено, що реалізація незаконно видобутого вугілля здійснюється: шляхом продажу його: «із рук в руки» (33%); вугільним конвертаційним центрам (23%); вугільним складам (збагачувальним фабрикам) (22%); державним шахтам (13%); приватним шахтам (9%). До способів приховування таких злочинів віднесено підробку документів від юридичних осіб для реалізації незаконно видобутого вугілля; приховування чи знищення знарядь і засобів вчинення злочинів; знищення слідів, які свідчать про факт учинення злочинів тощо.

У підрозділі 1.4 «Сліди та наслідки незаконного видобування вугілля» наведено класифікацію типових слідів та наслідків учинення даного різновиду злочинів, визначено особливості типової слідової картини підготовки, вчинення та приховування незаконного видобування вугілля.

Зазначено, що типова слідова картина незаконного видобування вугілля, являє собою сукупність ідеальних (сліди пам'яті), та матеріальних (сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини) відображень, утворених у процесі вчинення злочину.

На підставі результатів узагальнення матеріалів кримінальних проваджень (справ) виокремлено найбільш характерні матеріальні сліди, що утворюються під час вчинення незаконного видобування вугілля: сліди людини (40%); сліди знарядь, виробничих механізмів та транспортних засобів (59%); сліди вугільної маси (89%); сліди в документах (змістовно-інтелектуальні) (36%). Типовими місцями їх виявлення є: ділянки місцевості, прилеглі до місць незаконного видобування вугілля (82%); гірничі виробки (кар'єри) (67%); будівлі та споруди, які використовувалися як склади для зберігання

незаконно видобутого вугілля, робочого інструменту та транспортних засобів (55%); транспортні засоби (49%).

Наслідки вчинення злочинів із незаконного видобування вугілля запропоновано поділяти на основні (зменшення родовищ корисних копалин (вугілля) шляхом його видобування із порушенням нормативних вимог) та додаткові (загибель, захворювання людей, інші тяжкі наслідки чи небезпека їх настання).

У підрозділі 1.5 «*Особа злочинця*» запропоновано криміналістичну класифікацію злочинних груп, визначено їх структуру, а також наведено суб'єктно-особистісні властивості осіб, які беруть участь у злочинній діяльності з незаконного видобування вугілля у складі таких груп.

Спираючись на результати опитування слідчих Національної поліції України встановлено, що незаконне видобування вугілля вчиняється: групами осіб за попередньою змовою (77%), організованими групами (3%) та одноособово (20%).

Доведено, що злочинні групи характеризуються складною структурою й неоднорідним складом і включають: організаторів, виконавців (машиністи, гірники, транспортувальники), пособників (реалізатори, перекупники, працівники Національної поліції України, які забезпечують прикриття діяльності злочинних груп, працівники Державної служби геології та надр України, Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України, центральних органів виконавчої влади, котрі згідно зі своїми службовими повноваженнями реалізують державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, працівники державних та приватних шахт, власники підприємств, які займаються легальною розробкою надр або будівельними роботами, керівники вугільних складів та конвертаційних центрів).

Сформульовано висновок про те, що розроблена криміналістична класифікація злочинних груп, а також наведені суб'єктно-особистісні властивості осіб, що беруть участь у злочинній діяльності з незаконного видобування вугілля у складі таких груп, нададуть допомогу практичним працівникам у визначенні лінії їх поведінки на досудовому слідстві, допоможуть побудувати план розслідування зазначеного різновиду злочинів та висунути науково обґрунтовані версії.

Розділ 2 «Основи організації розслідування незаконного видобування вугілля» складається з двох підрозділів, які присвячені розгляду особливостей діяльності органів Національної поліції України при отриманні інформації про незаконне видобування вугілля, типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, відповідних їм напрямів розслідування й алгоритмів слідчих (розшукових) дій з їх розв'язання.

У підрозділі 2.1 «*Отримання інформації про кримінальне правопорушення та початок досудового розслідування*» на підставі аналізу матеріалів слідчої практики, з урахуванням положень ст. 25, 214 КПК України, Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і

повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, визначено, що типовими приводами для внесення відомостей до ЄРДР за фактами незаконного видобування вугілля є: заява або повідомлення державних інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель (54%); заява або повідомлення окремих громадян, підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності (27%), та безпосереднє виявлення співробітниками оперативних підрозділів, слідчим чи прокурором ознак кримінального правопорушення (19%).

Залежно від виділених типових приводів внесення інформації про незаконне видобування вугілля до ЄРДР сформульовано алгоритм дій оперативного чергового під час надходження до чергової частини органу Національної поліції заяви (повідомлення) про незаконне видобування вугілля; рекомендації щодо перевірки отриманої первинної інформації про кримінальне правопорушення, з метою забезпечення прийняття обґрунтованого рішення про початок досудового розслідування.

У підрозділі 2.2 *«Типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування та алгоритми їх розв'язання»* розглянуто специфіку формування, зміст та різновиди типових слідчих ситуацій початкового етапу досудового розслідування незаконного видобування вугілля.

На основі вивчення спеціальної літератури та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень (справ), виходячи зі змісту інформації про подію вчинення незаконного видобування вугілля і особу злочинця автором виокремлено такі типові слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі досудового розслідування: 1) встановлено ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) затримано на місці події (53% випадків); 2) встановлено ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) не затримано, однак про нього є певна інформація (32% випадків); 3) встановлено ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) не встановлено та не затримано (15% випадків). Для кожної з виокремлених слідчих ситуацій наведено їх різновиди, слідчі версії, окреслено основні напрями розслідування, а також запропоновано алгоритми слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів з їх вирішення.

Зазначено, що основними тактичними завданнями у цих ситуаціях на початковому етапі розслідування є: встановлення події злочину (часу, місця, способу та інших обставин); особи затриманих, а також інших невідомих та не затриманих осіб, причетних до вчинення незаконного видобування вугілля; визначення виду, особливостей та кількості незаконно видобутого вугілля.

Для вирішення зазначених завдань характерним є такий комплекс слідчих (розшукових) дій: обшук особи, а за необхідності й освідування затриманої особи; огляд місця події, огляд місця затримання злочинців, транспортних засобів, знарядь злочину, документації, з використанням якої здійснювалося перевезення вугілля тощо; допит державного інспектора у сфері державного контролю за використанням та охороною земель; допити свідків (осіб, які проводили затримання, близьких родичів, сусідів затриманого); допит

затриманої особи як підозрюваного; проведення обшуків та тимчасового доступу до речей і документів за місцем мешкання та роботи підозрюваного (у необхідних випадках провести обшуки за місцем проживання родичів членів злочинної групи); проведення судових експертиз за вилученими слідами, предметами та документами.

Розділ 3 «Особливості організації і тактики окремих слідчих (розшукових) дій» складається з чотирьох підрозділів, у яких розглянуто особливості організації і тактики проведення огляду, допиту, обшуку, а також використання можливостей судових експертиз під час розслідування незаконного видобування вугілля.

У підрозділі 3.1 «Організація і тактика огляду» відзначено, що слідчий огляд при розслідуванні незаконного видобування вугілля є найбільш важливою і трудомісткою слідчою (розшуковою) дією, специфіка якої проявляється у наявності значної території, яка підлягає обстеженню; у неможливості чіткого визначення меж місця події; у численності різноманітних об'єктів, які підлягають огляду; у низькій збереженості слідів злочину залежно від природних (зміна атмосферних умов) та штучних (приховування (знищення) слідів особами, причетними до злочину) факторів; у різноманітності негативних наслідків вчиненого злочину; у розбіжності місця виявлення шкідливих наслідків з місцем вчинення злочину.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ) встановлено, що зазвичай об'єктами огляду є: територія гірничих виробок, кар'єрів, вентиляційних відводів, штреків, інших ділянок місцевості, відведених для незаконного видобування вугілля; ділянки оточуючого середовища, які піддавалися забрудненню (водоймища, ріки, їх береги тощо); незаконно добуте вугілля; місця зберігання незаконно видобутого вугілля; технічні засоби, знаряддя та пристосування для незаконного видобування вугілля; будівлі та споруди на місці видобування, які використовувалися як склади для зберігання вугілля, робочого інструменту тощо та прилегла до них місцевість; транспортні засоби, що використовувалися для відвантаження та транспортування незаконно видобутого вугілля тощо.

Спираючись на результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ) встановлено, що у 95% випадків до проведення огляду місця події слідчим залучалися спеціалісти, а саме: спеціаліст-криміналіст (75%); громадські інспектори з охорони довкілля (89%); маркшейдери (77%); геологи (67%); інспектори у сфері державного контролю за використанням та охороною земель (54%); працівники санітарно-епідеміологічної служби (45%); судово-медичний експерт (25 %); лісники (19 %).

Надано рекомендації щодо організації і тактики проведення огляду, вилучення, упакування та процесуальної фіксації матеріально-фіксованої інформації, яка була отримана під час огляду.

У підрозділі 3.2 «Організація і тактика допиту» проаналізовано загальні положення допиту та сформульовано наукові й практичні рекомендації

для слідчих Національної поліції щодо його підготовки і проведення у провадженнях, за фактами незаконного видобування вугілля.

Запропоновано перелік основних обставин, що підлягають установленню під час допиту, до яких віднесено відомості: про осіб, які організували незаконне видобування вугілля, а також видобували, транспортували, зберігали та збували видобуте вугілля; про місце, час і спосіб незаконного видобування вугілля; про час і місце його зберігання, транспортування і збуту; про знаряддя та засоби, які використовувалися для незаконного видобування та транспортування вугілля, їх кількість, характерні ознаки, місце їх придбання, зберігання, умови та час експлуатації; про наслідки вчиненого злочину (небезпека для життя, здоров'я людей чи довкілля, загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки).

Відзначено, що до осіб, які є потенційними носіями криміналістично значущої інформації про вчинене незаконне видобування вугілля, та можуть бути допитані як свідки, слід віднести: працівників природоохоронних органів (інспектори у сфері державного контролю за використанням та охороною земель або громадські інспектори з охорони довкілля, працівники санітарно-епідеміологічної служби тощо); осіб, які були запрошені до участі в слідчих (розшукових) діях у якості понятих (переважно під час проведення огляду місця події); свідків-очевидців незаконного видобування вугілля; осіб, які можуть характеризувати злочинця, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті (родичі, знайомі тощо); потерпілого, або його близьких родичів у якості потерпілого (у випадках спричинення шкоди життю або здоров'ю людини). Для кожної з виділених категорій осіб розроблено типовий перелік запитань, необхідних для якомога детальнішого з'ясування обставин події, що розслідується.

У підрозділі 3.3 *«Організація і тактика обшуку»* виокремлено такі процесуальні та криміналістичні особливості підготовки та проведення обшуку: визначення місцезнаходження приміщення, що має бути обшукане; визначення об'єктів пошуку; збір інформації про осіб, у яких планується проведення обшуку; висунення пошукових версій щодо можливих місць приховування об'єктів пошуку; визначення дати та часу проведення обшуку, його тривалості; залучення спеціалістів та понятих до участі в зазначеній слідчій (розшуковій) дії; проведення інструктажу особам, що залучаються до участі в обшуку, з постановкою конкретних персональних задач та роз'ясненням їх процесуальних прав та обов'язків.

Підкреслено, що обшук, як окрема слідча (розшукова) дія, носить яскраво виражений ситуаційний характер. Саме тому, у дисертаційному дослідженні запропоновано системи тактичних прийомів обшуку, які мають застосовуватися комплексно, залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування незаконного видобування вугілля.

У підрозділі 3.4 *«Використання можливостей судових експертиз»* доведено, що на ефективність досудового розслідування аналізованого різновиду злочинів безпосередньо впливає повнота використання слідчим

можливостей судових експертиз.

Виходячи з механізму вчинення незаконного видобування вугілля та типової слідової картини місця події, рекомендовано типовий комплекс судових експертиз, до якого входять: екологічна; ґрунтознавча; маркшейдерська; судово-медична; трасологічна (зокрема: слідів взуття, транспортних засобів, знарядь злочину та інструментів); почеркознавча; дактилоскопічна; техніко-криміналістична експертиза документів; експертиза моніторингу земель та порушення структури ґрунту; експертиза матеріалів і речовин. Запропоновано орієнтовний перелік питань, які можуть бути вирішені за допомогою зазначених експертиз. Приділено увагу особливостям підготовки матеріалів для призначення даних експертиз, а також використанню отриманих результатів у процесі досудового розслідування незаконного видобування угiлля.

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі положень загальної теорії криміналістики, результатів узагальнення судової та слідчої практики, чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства вирішено наукове завдання з розроблення основ методики незаконного видобування вугілля. Одержані наукові результати дають підстави для формулювання висновків і рекомендацій, які мають як теоретичне, так і практичне значення. До основних із них віднесено такі:

1. До структури методики розслідування незаконного видобування вугілля входять криміналістична характеристика даного різновиду злочинів, основи організації їх розслідування та положення щодо організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Центральним елементом методики розслідування даного різновиду злочинів є криміналістична характеристика, до найбільш значущих складових якої належать обстановка та предмет злочинного посягання, способи готування, вчинення та приховування злочину, сліди та наслідки злочинної діяльності, особа злочинця, особа потерпілого (факультативний елемент).

2. Типова обстановка незаконного видобування вугілля характеризується як система певних взаємопов'язаних об'єктів впливу посягання, що формують середовище слідоутворення. Специфіка обстановки досліджуваного різновиду злочинів визначається такими факторами: виробничі фактори, які за функціональною ознакою складаються з виробничих елементів (відомостей стосовно особливостей розташування родовищ вугілля та здійснення діяльності з його видобування) та охоронних елементів (відомостей, пов'язаних зі станом контролю та наглядом за дотриманням правил використання корисних копалин, особливостей здійснення такої діяльності); соціальні фактори, які пов'язані з умовами життя людей та причинами організації копанок; просторово-часові фактори,

які характеризують місце вчинення злочину і пов'язані з ним місця; природно-кліматичні фактори, які впливають на спосіб і механізм вчинення даного різновиду злочину.

Предмет незаконного видобування вугілля взаємопов'язаний зі способом та обстановкою вчинення злочину. До характерних властивостей вугілля, що впливають на вибір злочинцем способу його видобування, відносять марку вугілля, форму залягання вугільного пласта, кут його падіння, потужність та будову.

3. Типові способи вчинення незаконного видобування вугілля є повноструктурними та охоплюють увесь комплекс дій злочинців з підготовки, вчинення та приховування слідів злочинного діяння, котрі об'єднані єдиним злочинним задумом.

Ці способи слід класифікувати за наступними підставами: залежно від способу виймання пластів вугілля з надр – відкрита (поверхнева) та підземна (шахтна) розробка пластів вугілля); за ступенем розробки пластів вугілля – поновлені розробки закритих або законсервованих шахт та раніше не розроблювальні родовища; за оснащеністю вчинення незаконного видобування вугілля – простий спосіб (ручна розробка) та складний спосіб (технічна розробка).

4. Типові комплекси матеріальних слідів залежать від способу вчинення даного різновиду злочинів. Типовими матеріальними слідами підготовки, вчинення та приховування цих злочинів є: сліди людини (папілярних візерунків; особистих речей злочинців (предметів одягу, взуття, рукавичок); куріння (недопалки, сірники, запальнички); знарядь, виробничих механізмів та транспортних засобів; вугільної маси; сліди в документах (змістовно-інтелектуальні).

Наслідки вчинення злочинів із незаконного видобування вугілля поділяються на основні (зменшення родовищ корисних копалин (вугілля) шляхом його видобування із порушенням нормативних вимог) та додаткові (загибель, захворювання людей, інші тяжкі наслідки чи небезпека їх настання).

5. В абсолютній більшості випадків незаконне видобування вугілля вчиняється групою осіб за попередньою змовою. Такі злочинні групи мають складну структуру й неоднорідний склад і включають організатора, виконавців (машиністи, гірники, транспортувальники) та пособників (реалізатори, перекупники, працівники Національної поліції України, які забезпечують прикриття діяльності злочинних груп, працівники Державної служби геології та надр України, Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України, центральних органів виконавчої влади, котрі згідно зі своїми службовими повноваженнями реалізують державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, працівники державних та приватних шахт, власники підприємств, які займаються легальною розробкою надр або будівельними роботами, керівники вугільних складів та конвертаційних центрів).

6. Типовими приводами для внесення відомостей до ЄРДР за фактами незаконного видобування вугілля є: заява або повідомлення державних інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель; заява або повідомлення окремих громадян, підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності та безпосереднє виявлення співробітником оперативного підрозділу, слідчим чи прокурором ознак злочину.

7. Для початкового етапу розслідування незаконного видобування вугілля характерними є наступні типові слідчі ситуації: наявна інформація свідчить про ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) затримано на місці події; наявна інформація свідчить про ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) не затримано, однак про нього є певна інформація; наявна інформація свідчить про ознаки вчинення незаконного видобування вугілля, особу (злочинця) не встановлено та не затримано.

Кожній із наведених ситуацій притаманні відповідні слідчі версії, які перевіряються за допомогою визначених алгоритмів слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів.

8. У кримінальних провадженнях за фактами незаконного видобування вугілля найбільш інформативними та складними слідчими (розшуковими) діями є огляд, допит та обшук.

До найбільш розповсюджених об'єктів огляду належать: територія гірничих виробок, кар'єрів, вентиляційних відводів, штреків, інших ділянок місцевості, на яких здійснюється незаконне видобування вугілля; ділянки оточуючого середовища, які піддавалися забрудненню; добуте вугілля; місця зберігання незаконно видобутого вугілля; технічні засоби, знаряддя та пристосування для незаконного видобування вугілля; будівлі та споруди на місці видобування, які використовувалися як склади для зберігання вугілля, робочого інструменту тощо та прилегла до них територія; транспортні засоби, використовувані для відвантаження та транспортування незаконно видобутого вугілля тощо.

Під час розслідування незаконного видобування вугілля необхідно допитувати в якості свідків такі категорії осіб: працівників природоохоронних органів; осіб, які були запрошені до участі в слідчих (розшукових) діях у якості понятих (переважно під час проведення огляду місця події); свідків-очевидців незаконного видобування вугілля; осіб, які можуть характеризувати злочинця, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті.

Найчастіше у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії обшуку підлягають: місця придбання знарядь і засобів вчинення злочину; місця виготовлення (переобладнання) засобів, спеціально пристосованих для видобування вугілля у копанках; приміщення, які були орендовані особами, що здійснюють незаконне видобування вугілля; місця зберігання незаконно видобутого вугілля, знарядь і засобів вчинення злочину, технологічних

транспортних засобів, призначених для видобутку та перевезення вугілля.

9. До типового комплексу судових експертиз, які призначаються у кримінальних провадженнях за фактами незаконного видобування вугілля входять експертизи: моніторингу земель та порушення структури ґрунту; екологічна; геологічна; маркшейдерська; судово-медична; трасологічна (слідів взуття, транспортних засобів, знарядь злочину та інструментів); техніко-криміналістична експертиза документів; почеркознавча; дактилоскопічна.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ревенко О. І. Проблеми формування криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 342–347.

2. Ревенко О. І. Обстановка як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 180–184.

3. Ревенко О. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Луганськ, 2015. Вип. № 4 (72). С. 268–275.

4. Ревенко О. І. Особливості початку досудового розслідування незаконного видобування вугілля. *Науковий вісник публічного та приватного права* : збірник наукових праць. Київ, 2016. Вип. 4. С. 263–267.

5. Ревенко О. І. Особливості проведення обшуку під час розслідування незаконного видобування вугілля. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 2. С. 132–137.

6. Ревенко О. І. Типовые следственные ситуации первоначального этапа расследования незаконной добычи угля. *Leges si Viata*. 2016. № 2/2 (290). С. 131–135.

7. Ревенко О. І. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконного видобування вугілля. *Криміналістика і судова експертиза* : міжвідом. наук. - метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (відповід. ред.) та ін. Київ, 2016. Вип. 61. С. 168–175.

8. Ревенко О. І. Використання можливостей судово-екологічної експертизи при розслідуванні незаконного видобування вугілля. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Сєверодонецьк, 2017. Вип. № 4 (80). С. 262–269.

9. Ревенко О. І. Предмет злочинного посягання як системоутворюючий елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23-24 травня 2014 року). Харків, 2014. С. 110–112.

10. Ревенко О. І. Класифікація способів вчинення незаконного видобування вугілля. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності* : матеріали науково-практичної конференції

(м. Миколаїв, 29 травня 2015 р.); упоряд. к.ю.н., доц. В. С. Бондар, к.ю.н., доц. Р. В. Корякін, к.ю.н. М. О. Яковенко. Миколаїв, 2015. С. 134–138.

11. Ревенко О. І. Слідова картина, як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування вугілля. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування* : матер. всеукр. наук.-практ. конференц. (м. Харків, 04 грудня 2015 р.). Харків, 2015. С. 355–358.

12. Ревенко О. І. Особливості проведення слідчого огляду при розслідуванні незаконного видобування вугілля. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 3-4 червня 2016 р.). Херсон, 2016. С. 232–234.

13. Ревенко О. І. Використання можливостей судових експертиз при розслідуванні незаконного видобування вугілля. *Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21-22 жовтня 2016 р.). Львів, 2016. С. 118–120.

14. Ревенко О. І. Особливості допиту свідків при розслідуванні незаконного видобування вугілля. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності* : збірн. матер. всеукр. наук.-практ. Інтернет конференції (м. Сєверодонецьк, 23 грудня 2016 р.); упоряд. к.ю.н., доц. В. С. Бондар, к.ю.н. М. В. Кривонос. Сєверодонецьк, 2017. С. 282–285.

15. Ревенко О. І. Тактичні прийоми проведення обшуку при розслідуванні незаконного видобування вугілля. *Проблеми доказування: теорія і практика* : матер. наук.-практ. конференц. (м. Сєверодонецьк, 29 жовтня 2016 р.); упоряд. к.ю.н., с.н.с. О. В. Бочковий, к.ю.н. М. О. Яковенко. Сєверодонецьк, 2017. С. 161–164.

16. Ревенко О. І. Встановлення наслідків незаконного видобування вугілля. *3 нагоди 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтєвського*: зб. матер. круглого столу (м. Харків, 30 жовтня 2017 р.). Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, 2017. С. 110–112.

АНОТАЦІЯ

Ревенко О.І. Основи методики розслідування незаконного видобування вугілля. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2018.

Дисертація є комплексним дослідженням основ методики розслідування незаконного видобування вугілля. Визначено, що центральним елементом методики розслідування даного різновиду злочинів є

криміналістична характеристика, досліджено її елементний склад. На базі положень загальної теорії криміналістики та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, сформульовано особливості виявлення ознак кримінального правопорушення, зміст та різновиди типових слідчих ситуацій початкового етапу досудового розслідування незаконного видобування вугілля. Надано рекомендації щодо організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування досліджуваного різновиду злочинів, а саме: огляду, допиту та обшуку. Запропоновано типовий комплекс судових експертиз, які слід призначати при розслідуванні незаконного видобування вугілля.

Ключові слова: криміналістична методика, незаконне видобування вугілля, кримінальне провадження, досудове розслідування, криміналістична характеристика злочину, початковий етап розслідування, слідча ситуація, слідчі (розшукові) дії.

АННОТАЦІЯ

Ревенко О.И. Основы методики расследования незаконной добычи угля. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2018.

Диссертация является комплексным исследованием основ методики расследования незаконной добычи угля. Определено, что центральным элементом методики расследования данной разновидности преступлений является их криминалистическая характеристика, исследован ее элементный состав. В частности, проанализированы структура и содержание обстановки преступления, приведены криминалистически значимые сведения о предмете незаконной добычи угля. Исследованы способы и следы совершения незаконной добычи угля. Систематизированы сведения о лицах, совершающих данные преступления.

Проанализированы особенности выявления признаков преступления и начала досудебного расследования незаконной добычи угля. Указаны типичные поводы для внесения сведений в Единый реестр досудебных расследований по фактам незаконной добычи угля. Сформулирован алгоритм действий оперативного дежурного при поступлении в дежурную часть органа Национальной полиции заявления (сообщения) о незаконной добыче угля; даны рекомендации по проверке полученной первичной информации об уголовном правонарушении, с целью обеспечения принятия обоснованного решения о начале досудебного расследования.

Рассмотрены типичные следственные ситуации первоначального этапа расследования названных преступлений. Для каждой из приведенных

ситуаций перечислены соответствующие следственные версии, которые проверяются с помощью определенных алгоритмов следственных (розыскных) действий и организационных мероприятий.

Даны рекомендации по организации и тактике проведения осмотра, изъятия, упаковки и процессуальной фиксации материально-фиксированной информации, которая была получена при осмотре.

Проанализированы общие положения допроса и сформулированы научные и практические рекомендации для следователей по его подготовке и проведению во время расследования незаконной добычи угля.

Подчеркнуто, что обыск, как отдельное следственное (розыскное) действие, носит ярко выраженный ситуационный характер. В работе предложены системы тактических приемов, которые применяются комплексно, в зависимости от следственной ситуации, сложившейся на определенном этапе досудебного расследования незаконной добычи угля.

Исходя из механизма совершения незаконной добычи угля и типичной следовой картины места происшествия, рекомендован типичный комплекс судебных экспертиз, в который входят: экологическая; почвоведческая; маркшейдерская; судебно-медицинская; трасологическая (в частности: следов обуви, транспортных средств, орудий и инструментов); почерковедческая; дактилоскопическая; технико-криминалистическая экспертиза документов; экспертиза мониторинга земель и нарушения структуры грунта; экспертиза материалов и веществ. Предложен ориентировочный перечень вопросов, которые могут быть решены с помощью указанных экспертиз.

Ключевые слова: криминалистическая методика, незаконная добыча угля, уголовное производство, досудебное расследование, криминалистическая характеристика преступления, первоначальный этап расследования, следственная ситуация, следственные (розыскные) действия.

SUMMARY

Revenko O.I. Fundamentals of the methodology of illegal coal mining investigation. - Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Juridical Sciences, specialty 12.00.09 - criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational search activity. - Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Ministry of Education and Science of Ukraine. - Kharkiv, 2018.

The dissertation is a complex study of the basics of the methodology for investigation of illegal coal mining. It is determined that a forensic characteristic of crime is the central element of the methodology for investigating such kind of crime. The elemental composition of the forensic characteristic of illegal mining of coal is investigated. On the basis of the provisions concerning general theory of criminalistics and the synthesis of criminal proceedings materials, the peculiarities of revealing signs of a criminal offense, the content and variety of typical

investigative situations of the initial stage of pre-trial investigation of illegal coal mining are formulated. Recommendations on the organization and tactics of conducting certain investigative (search) measures during the investigation of the mentioned variety of crimes are given, especially: inspection, questioning and search. A typical complex of forensic examinations, that should be appointed during the investigation of illegal coal mining is proposed.

Key words: forensic method, illegal coal mining, criminal proceedings, pre-trial investigation, forensic characteristic of crime, initial stage of investigation, investigation situation, investigative (search) measures.

Відповідальний за випуск канд. юрид. наук Шайгуро О.П.

Підписано до друку 22.10.2018. Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Видруковано на ризографі.

Умов. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № _____

Друкарня